

İsrail'in Çevresel Strateji Doktrini**The Peripheral Strategy Doctrine of Israel**Mehmet Erkan KILLIOĞLU¹**'Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz
Mart Üniversitesi, Türkiye.****Mail:** mehmeterkan@comu.edu.tr<https://orcid.org/0000-0002-3146-2609><https://doi.org/10.58724/assam.1493615>**Özet**

1948 yılından beri İsrail'in özellikle Arap ülkeleri ile ilişkileri sorunlu olmuştur. Bu yüzden 1950'li yıllarda dönemin Başbakanı olan David Ben-Guiron ön ayak olması ile bu duruma çözüm olması amacıyla stratejiler geliştirilmesi fikri gündeme gelmiştir. Ortadoğu'daki Arap olmayan ülkelerle bir eksen oluşturma ve Arap ülkelerini çevreleme fikrinin hayata geçirilmesi sağlayan bu stratejilerden birisi de 90'lı yıllara kadar varlığını sürdürdüğü iddia edilen Çevresel Strateji Doktrini olmuştur. İlk ortaya çıktığında Türkiye, İran ve Etiyopya öncelikli olmak üzere Ortadoğu'daki azınlık grupları temel alan bu ittifak benzeri yapı uzunca bir süre gizli tutulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada tipik bir reelpolitik uygulaması olan bu yapı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çevresel Strateji Doktrini, Ortadoğu, Reelpolitik***Abstract**

Since 1948, Israel's relations, especially with Arab countries, have been problematic. Therefore, in the 1950s, with the initiative of David Ben-Guiron, the idea of developing strategies to solve this situation came to the fore. One of these strategies that enabled the realization of the idea of creating an axis with non-Arab countries in the Middle East and surrounding regions was the Peripheral Strategy, which allegedly existed until the 90s. When it first emerged, this alliance-like structure was tried to be kept secret for a long time. In this study, this structure, which is a typical realpolitik application, will be examined.

Keywords: *Peripheral Strategy Doctrine, Middle East, Realpolitics***Makale Türü****Article Type**Araştırma Makalesi
Research Article**Gelis Tarihi****Application Date**

31/05/2024

Kabul Tarihi**Admission Date**

10/09/2024

1. GİRİŞ

İsrail, 1948 yılında uluslararası siyaset sahnesine yeni bir aktör olarak çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Arap devletlerinin varlığını kabul etmeye karşı çıkması sebebiyle bölgesel izolasyon ve askeri tehditlere muhatap olmuştur. Bu yaşananlar İsrail'in hemen her olay ve durumu ulusal güvenlik konusu kapsamında değerlendirmesine sebep olmuştur. Bu yüzden güvenlik endişelerini aşmak için ittifak arayışı ve güvenlik stratejileri geliştirme çabası içinde olmuştur. İsrail, amacına ulaşabilmek için önce büyük devletlerle yakınlaşmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirilmiş, askeri ve mali yardım temini için girişimlerde bulunulmuştur. İsrail, çok kısa bir süre içerisinde Birleşmiş Milletler örgütüne güvenemeyeceğini fark etmiştir. Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler de beklendiği şekilde gelişmemiş ve çok kısa bir sürede bozulmuştur. Bu durumun temel sebebi Sovyetlerin Arap ülkeleri ile olan ilişkileridir. Sovyetler Birliği yönetimi İsrail gibi uluslararası siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren bölgede izole olmuş bir aktörü desteklemeyi rasyonel bulmamış, Ortadoğu'nun büyük bir kısmını karşısına almasına sebep olacak bu durumu sürdürmemiştir. Bunun üzerine İsrail de 1950'li yılların başından itibaren dış politika yönelimini Batıya doğru çevirmiştir.

İsrail'in 1948 yılında dünya siyaset sahnesine çıkmasından itibaren bir beka sorunu olmuştur. Bu beka sorunu sebebiyle kendisini başka bir seçeneğin olmadığı savaşları yapmak zorunda kalan, savunma halinde bir savaşçı olarak görmüştür (Sucharov, 2005). Araplar açısından ise Yahudi nüfusunun Filistin'in demografik yapısını değiştireceği ve bu topraklardaki Arap izini sileceği düşüncesi ve korkusu sertlik yanlısı bir tavır takınmalarında etkili olmuştur (Tessler, 1994:130). Bu psikolojinin de etkisiyle öncelikli amacı güvenliğinin sağlanmasında destek olacak müttefikler bulmak olmuştur. Ülkenin güvenliğini sağlama arayışında olan ülke yönetimi, ülkenin güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesinde büyük güçlerin yanında yerel müttefikler de gerekli olduğunu gördüğü için Ortadoğu bölgesi ile ona yakın-komşu bölgelerde Arap kökenli olmayan, hatta Araplarla aralarında husumet olan ülkelerle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye, İran ve Etiyopya ve Ortadoğu bölgesindeki Arap ülkelerinde azınlık olarak yaşayan Kürtler vb. etnik gruplarla irtibat kurulmaya çalışılmıştır (Zisser, 2019: 229). Ortadoğu bölgesi ile yakın çevresindeki Arap olmayan azınlık grupları ile ülkeleri hedef alan ve 1950-1979 yılları arasında uygulanmaya çalışılan bu politikanın adı "Çevresel Strateji"dir (Guzansky, 2021: 88-100). Bu strateji veya doktrin üzerine bir dizi çalışma yapılmıştır. 2009 yılında dönemin İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu İsrail'in diplomatik ilişkilerinin genişletilmesi ve çeşitlendirilmesini istemiştir. Bu talebi sonucunda, 2011 yılından sonra İsrail dış politika eliti yeni bölgelere açılma ve seçilen ülkelerle ilişkilerin kurulması, mevcut olan ilişkilerin ise daha da geliştirilmesi konusunda daha aktif olmaya çalışmıştır. Faal olunması istenen yeni bölgeler; Doğu Akdeniz Havzası, Sovyet Orta Asyası ve Kafkas ülkeleri, Sahra altı Afrika ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi Uzakdoğu ülkeleri ve Latin Amerika olmuştur (Alpher, 2017: 49-50). İsrail'in bu yeni dış politika hamlesi Çevresel Strateji Doktrinin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Patten, 2013; Alpher, 2015; Samaan, 2018). Bu yüzden doktrinin tanımı, coğrafi kapsamı, amacı ve etkinlik derecesi konusunda bilgi vermek ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Okuyucuyu bilgilendirme ve araştırma sorusunu ortaya koyma noktasında da Curtis ve Gitelson (1976), Abadi (2004), Carol (2012) ve Noa Schonmann'ın eserleri ön plana çıkmaktadır.

Çalışma ile amaçlanan İsrail dış politikası kapsamında popüler konulardan birisi haline gelen Çevresel Strateji Doktrinini tartışmak ve bu doktrinin gelişimi esnasında izlenen tarihi süreci incelemektir. Ek olarak İsrail'in 2000'li yıllarda bu doktrini tekrar hayata geçirmeyi hedeflemiş midir, bu konuyu da tartışmaya açmak da çalışmanın amaçları arasındadır. Bu konuları açıklığa kavuşturmak için yapılan bu çalışmada bilgilendirici ve didaktik bir yöntem tercih edilmiştir. Ülkeyi ve dış politikasını analiz etmek için bir örnek seçmek ve onun üzerinden giderek hareket tarzını anlamaya çalışmak gerekmektedir zira devletler de aynı kişiler gibi belli hareket tarzları geliştirmekte ve bu çerçevede hareket etmeyi tercih etmektedir. Ek olarak Çevresel Strateji'nin incelenmesinde farklı bir yaklaşım takip etmek de gerekmiştir. Bu duruma sebep olan ülkenin stratejik kültürüdür ve bu kültürün kritik edilmesi noktasında Realist Teori tercih edilmiştir.

2. ÇEVRESEL STRATEJİ DOKTRİNİ

İsrail Başbakanlarından David Ben-Gurion 1950’li yıllarda Ortadoğu’da artan Arap milliyetçiliği ve Mısır lideri Cemal Abdünnasır’ın artan popülaritesinden endişe etmiştir. Her ne kadar Arap milliyetçiliği Siyonizm ve İsrail’in Ortadoğu’daki varlığı sebebiyle ortaya çıkmış ve güçlenmiş olsa da, Arap milliyetçiliğinin olası etkilerini dengelemek adına ülkesinin bir çıkar yol bulması gerektiğini ifade eden Ben-Gurion, Ortadoğu ve bitişik bölgelerdeki Arap olmayan ve bu gelişmeleri kendilerine tehdit olarak gören devletlerle işbirliğine gidilebileceğini savunmuştur. Benzer endişeleri taşıyan devletlerin işbirliği ve ittifak girişimlerine daha istekli olacağı noktasına dikkat çekmiştir (Voller, 2015: 516). Ben-Gurion bu kapsamda güneyde Etiyopya, kuzeyde Türkiye ve doğuda İran’ın kilit önemde ülkeler olduğunu ifade etmiştir (Smith, 2000: 28). Bu ülkelere ek olarak Suudi Arabistan ve Fas gibi Arap monarşileri de Nasır’ın artan gücünü ve monarşi karşılığını dengelemek adına İsrail’le gizli ve çoğu zamanda dolaylı ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır (Zisser, 2019: 228-229).

İsrail’in Çevresel Strateji Doktrini’nin incelenmesinde karşımıza çıkan ilk zorluk terminolojiden kaynaklanmaktadır. Doktrin, genellikle izlenmesi ve bağlı kalınması gereken bir dizi inanç ve prensipler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler alanında bu terim genellikle askeri ve güvenlikle ilgili konuları işaret etmede kullanılmakta ve bu alanlarla irtibatlandırılmaktadır. Dış Politika Doktrini ise bazı konu, yaklaşım ve çıkar ve kazanımları vurgulamak için hazırlanmış olan bir politika yönelimi olarak doktrinden ayrılmaktadır. Benzer anlamda kullanılan ve sıklıkla birbirinin yerine ikame edilen bir diğer kavram ise Strateji olmaktadır. Konuyla irtibatı açıklamak adına şunu vurgulamakta yarar vardır; strateji doktrinden kaynaklanır ve belirlenen amaçlarla uyuşan gerçek yetenekleri tanımlar (Zielińska, 2020: 221). Devletin Genel Politikası ise güvenlik politikasının tamamlayıcısıdır ve belirlenen zaman ve şartlarda diplomatik amaçlara ulaşmayı öngörür. Bu sayılanların İsrail’in Çevresel Stratejisi’ndeki uygulamaları zamana ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Bu yüzden Çevresel Strateji Doktrini resmi metinler ve antlaşmalara dayanan ve ilan edilmiş bir doktrin olmamıştır (Zisser, 2019: 229).

Çevresel Strateji Doktrini, İsrail’in özellikle Ortadoğu bölgesinde kendisine müttefikler bulma amacıyla geliştirdiği ve aşağıda açıklanacak olan dış politika ve güvenlik yaklaşımının parçalarından birisidir (Zisser, 2019: 229). Yosi Alpher bu noktada bütünün parçalarından birisi olan Çevresel Strateji’nin önemine dikkat çeker. Ancak Çevresel Strateji Doktrini’nin uygulamasında ortaya konan esneklik strateji ile doktrin arasındaki çizginin de belirsizleşmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan kavram karmaşasına rağmen tüm bu sayılanların amacı devletin güvenliğinin ve bekasının garanti altına alınmasıdır. Buna ek olarak Çevresel Strateji Doktrini’nin güçlü diplomatik ve sivil yansımaları da olmuştur. Ülkeler arasında güvenlik, ticaret gibi konularda işbirlikleri gelişmiş, bilgi paylaşımı ve teknoloji transferleri yaşanmıştır (Lindenstrauss ve Guzansky, 2012). Bu yüzden Samaan, Çevresel Strateji Doktrini tabirinde ısrarcı olmuştur. Ancak bunun yanında “Çevresel İttifak” ve “Çevresel Politika” tabirlerine de zaman zaman başvurmadan çekinmemiştir. Bunu yaparak terimleri tartışmaya açmaya da çalışmıştır. Zira Çevresel Strateji Doktrini’nin askeri açıdan doktrinel bir formülasyonu yoktur (Samaan, 2018: 21). İsrail dış politikası ve Çevresel Strateji Doktrini çalışan isimlerden birisi olan Jean-Loup Samaan’a göre bu doktrin konjonktürel bir yaklaşım ve anlık bir çözümdür. İsrail’in o dönemde karşılaştığı aciliyeti olan sorunlara bulduğu spontane, dönemsel ve geçici bir stratejidir, kalıcı hale gelmesi düşünülmemiştir (Samaan, 2018: 148). Schonmann ise bu konuda Samaan’dan farklı düşünmektedir. 2009 yılında kaleme aldığı çalışmasında “Çevresel Pakt” tabirini kullanmayı tercih etmiştir (Schonmann, 2009: 17). Schonmann, Çevresel Pakt’ı Arap devletleri ile çatışma ve büyük devletlerle ittifak çerçevesi içine yerleştirmiştir. Patten ise bu uygulamayı “Çevresel Politika” ismiyle kavramsallaştırmıştır (Patten, 2013). Guzansky ise “Çevresel Ortaklık” tabirini tercih etmiş ve bu ilişkiler ağını ittifak olarak adlandırmanın zorlukları ve yol açtığı sorunlara odaklanma yoluna gitmiştir (Guzansky, 2014: 100-101). Tziarras ise “İttifak Benzeri” ifadesi ile yetinmiştir (Tziarras, 2016: 407-427). Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, burada açıklanmaya ve ismi üzerinde uzlaşmaya varılmaya çalışılan bu yaklaşıma hiçbir resmi belgede vurgu yapılmamış ve değinilmemiştir. Doktrine daha ziyade siyaset yapımcıları konuşmalarında atıfta bulunmuştur (Schonmann, 2009: 83). Doktrin bir dönem gizli tutulmaya çalışılan bir özel ilişki olduğu için terminolojisi problemlili bir hal alabilmektedir. Bir politika uygulamasını doktrin olarak nitelendirmek yüksek politika ve askeri konularla illiyet bağı kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Buna ek olarak amaçların, kullanılan

yöntemlerin açıkça ifadesi ve başarı oranının tespitinde kullanılacak kriterlerin belirlenmesi gibi bazı beklentileri de beraberinde getirmektedir.

2.1. Doktrinin Coğrafi Kapsamı

Çevresel Strateji Doktrini'nin coğrafi kapsamı, bu yaklaşımının kullanım esnekliğinin korunması amacıyla, hiçbir zaman kesin olarak tarif edilmemiştir. Nihai konsept ve pratikteki uygulama bölgesi olarak iki ayrı eksen belirlenmiştir. Bunlardan biri kuzeyde Türkiye, İran ve İsrail üçgeni (Trident), diğeri ise güneydeki İsrail, Sudan ve Etiyopya üçgenidir. Ancak bu diğer devletlerin tamamen dışlandığı anlamına gelmemelidir, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilere de önem verilmiştir. Örneğin Fas ve Doğu Afrika ülkeleri gibi. Bu yüzden 1960'lı yılların başlarında Çevresel Strateji Doktrini tüm Sahra altı Afrika ülkelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ancak daha sonra Doğu Afrika ile sınırlandırılacaktır. Yine de Afrika ülkeleri Çevresel Strateji Doktrini'nin önemli bir tamamlayıcısı olmuştur (Patten, 2013: 28). Amaç gayet açıktır; Arap ülkelerini çevrelemek.

Doktrinin zaman zaman kapsamının daraltılıp genişletilmesi nedeniyle Çevresel Strateji Doktrini'nin ilgilendiği bölgenin sınırları konusunda haliyle görüş ayrılıkları olmuştur. Örneğin Patten, doktrinin hedefi ve kapsamının Türkiye, İran ve Etiyopya olduğunu iddia ederken, Samaan bu sayılan 3 ülkeye Ortadoğu bölgesindeki Arap olmayan azınlıkları da eklemiştir. Alpher ise denkleme Fas, Somali, Doğu Afrika Bölgesi, Yemen ve Umman'ı da dâhil etmiştir (Patten, 2013; Alpher, 2015: 29; Samaan, 2018).

2.2 Doktrinin Amacı

Çevresel Strateji Doktrini'nin amacının ortaya konması konusunda da, doktrinin coğrafi kapsamı konusunda olduğu gibi, farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki dar kapsamlı ve güvenlik temelli görüş, diğeri ise geniş kapsamlı ve çok boyutlu yaklaşımdır. Doktrinin amacı konusunda temel iddia, Arap ülkelerinden İsrail'e yönelen tehdidi önlemek ve dengelemek için ülkenin bir ittifak ağı kurması gerektiğidir (Samaan, 2018). Alpher de benzer görüştedir ve Çevresel Strateji Doktrini'nin Ortadoğu'da müttefikler bulmayı amaçlayan bir büyük strateji olduğu konusuna vurgu yapmıştır (Alpher, 2015: xvii, 5 ve 60). Yine Alpher'e göre bu ittifak benzeri yapı sayesinde taraflar arasındaki ilişkilerin bağlayıcı ve kamuoyuna açık olmasına gerek yoktur. Bu esneklik İsrail'e hareket serbestisi sağlamaktadır ancak yine bu ittifak benzeri yapı mutlaka bölgedeki Sovyet etkisini sınırlandırmayı amaçlamalıdır. Zira Soğuk Savaş döneminde Sovyet etkisi ve desteği Ortadoğu bölgesinde Cemal Abdülnasır ve diğer revizyonist politika izleyen Arap liderlerinin güçlenmesine imkân sağlamıştır. Samaan ve Alpher'e ek olarak konu üzerinde çalışmış bir diğer araştırmacı olan Schonmann ise Çevresel Strateji'yi önemli bir dış politika doktrini olarak görmektedir (Schonmann, 2009: 8-9, 39, 43, 79-80 ve 89). Doktrinin ittifak benzeri yapısı dış politikada esneklik ve hareket serbestisi sağlarken olası bir kriz veya çatışma ortamında askeri destek teminine de imkân verebilecektir.

Çevresel Strateji Doktrini'nin ilham kaynağı, özellikle Ortadoğu bölgesinde artan Arap milliyetçiliği dalgasından rahatsız olan ve dışlanan ülkelerin mevcut olduğudur. Bu durumu bir tehdit olarak algılayacak olan bu devletler işbirliği ve ittifak kurmaya yatkın olacaktır ve bu durumdan İsrail faydalanabilecektir. Doktrin kapsamında öncelikli olarak seçilen ülkeler Türkiye, İran ve Etiyopya olmuştur. Bunlara ek olarak Kuzey Iraklı Kürtler ve Lübnan'daki Hıristiyan Maruniler ve Güney Sudan'daki Hıristiyanlar gibi devletdışı aktörler olarak doktrin kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır (Voller, 2015: 509; Zisser, 2019: 229).

Bu ittifak benzeri yapı ve onun sonucunda ortaya çıkan ilişkiler ağı İsrail'in diğer dış politika amaçları ile de uyumlu olmuştur. Bunlar arasında en önemli görülenleri Ortadoğu ülkelerinde yaşayan Yahudilerin İsrail'e göçünün sağlanması ve ABD ile olan ikili ilişkilerin geliştirilmesidir. ABD ile ikili ilişkilerin özel bir seviyeye getirilmesi için öne sürülen temel argüman Ortadoğu bölgesinde var olacak olan güçlü bir İsrail'in bölgedeki Sovyet etkisini dengelemede oldukça etkili olacaktır. Bu iddia hemen her fırsatta dile getirilmiş ve propaganda malzemesi yapılmıştır. Bu konu ve esnek davranabilme ihtimali önemlidir zira Schonmann'a göre asıl önemli olan nokta ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki algılanma şekli ve biçimini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Zira Arap dünyasında sömürge geçmişi olan İngiltere ile olan ilişkileri sebebiyle ABD'ye yönelik olan yerleşik ön yargının kırılması,

Ortadoğu'daki bölgesel güç dengesinin ABD lehine değişmesine yol açacaktır. Bu durumdan da en büyük faydayı sağlayacak ülkelerden biri İsrail olacaktır. ABD'nin İsrail'e olan bakışının da değişmesi bir başka beklentidir. Çevresel Strateji Doktrini ile ABD, İsrail'i Ortadoğu bölgesinde önemli bir müttefik ve destekçi olarak görecektir. Zira temel amacı Ortadoğu bölgesine Sovyet etkisinin yayılmasını önleme olan ve İngiltere önderliğinde, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın katılımı ile kurulan ancak Irak'ta 1958 yılında yaşanan darbe sonrasında biten Bağdat Paktı gibi bölgesel ittifakların dağılmış ve uzun ömürlü olmamıştır. Bu durum sebebiyle ABD, bölgede uğradığı kayıpları telafi etme ihtiyacı ve arayışına girmiştir (Soysal, 1991: 179-238; Armaoğlu, 1995: 189-236; Zielińska, 2020: 226).

İsrailliler bu strateji ve yeni bir Ortadoğu ittifaklar sistemi fikrini bölgedeki potansiyel ülkelerle irtibata geçmeden önce Amerikan yönetimi ile istişare etmiştir. Yapılan istişarelerden sonra bu yaklaşım yürürlüğe sokulmuştur. Çevresel Strateji ve Hayalet Pakt, İsrail'in bölgesel izolasyonunun sonlandırılmasında etkili olmuş, ayrıca Batı Dünyasının dikkati İsrail'in güvenliğine çekilmiştir. Schonmann'ın iddiası bu yöndedir (Zielińska, 2020: 226). Samaan ise Çevresel Strateji Doktrini ile sadece sınırlı bir güvenlik ve istihbarat işbirliği amaçlandığı iddiasında olmuştur (Samaan, 2018).

Doktrin uygulamaya konulduktan sonra hedef ülkelerle ilişkiler doğrudan askeri kanallar üzerinden kurulmamıştır. Mümkün olan her yol denenmiştir. Örneğin İran'la yakınlaşmayı ve stratejiye taraf olmasını sağlayan ziraat ve teknoloji alanında işbirliği olmuştur (Patten, 2013: 7). Alpher de zirai işbirliği, tıbbi destek ve insani yardımın Çevresel Strateji Doktrini'nin gelişmesine yaptığı katkıya dikkat çekmiştir (Alpher, 2015: 7). Schonmann ise Türkiye ile ilişkilerin gelişmesinde güvenlik, istihbarat ve diplomasi kanalları dışında turizm, spor, kültür, bilim, yükseköğretim, teknik destek gibi konularında etkili olduğunu, bunun ticaret, tarım ve havacılık gibi teknik konularla desteklendiğini belirtmiştir (Schonmann, 2009: 253-267). Ancak yine de ittifak ilişkisi noktasında en az istekli ülke Türkiye olmuştur. Zira Türkiye'nin İran ve Etiyopya'ya kıyasla Arap ülkeleri ile makul bir ikili ilişki dengesi vardır (Bar Zohar, 2008: 194). Ek olarak Ankara Ortadoğu'dan petrol temininden vazgeçmeyi istemeyecektir (Voller, 2015: 514).

Yine Çevresel Strateji Doktrini ile amaçlanan İsrail'i Ortadoğu'daki topyekûn izolasyondan kurtarmaktır. İzolasyonun kırılması sonucunda ülke uluslararası siyasete daha rahat ve etkin bir şekilde katılabilecektir. Ancak ortaya çıkacak olan durum güvenlik yapılanması ve uluslararası çıkarların göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Ek amaçlar olarak güvenlik öncelikleri ile beraber ekonomik konularda da doktrin bünyesinde var olmaya devam etmiştir. Öyle ki Sahra altı Afrika ülkeleri örneğinde, ilişkilerin ülkelerin ekonomik çıkarlarını desteklemesi iddiası durumunda dahi, ikili ilişkiler Dışişleri Bakanlığı üzerinden değil Savunma Bakanlığı üzerinden yürütülmüştür. Zira Savunma Bakanlığı doktrinin başarılı olması için Batı Afrika bölgesinin kilit önemde olduğunu savunmuş, bu kapsamda otokratik rejimlerle dahi işbirliğine gitmekte beis görmemiştir (Levey, 2004: 74 ve 81). Ancak Samaan bu noktada bu iddiaya karşı çıkmış ve Çevresel Strateji Doktrininde etkili olan kurumun Savunma Bakanlığı değil İsrail'in istihbarat teşkilatı, Mossad olduğunu savunmuştur (Samaan, 2018: 29-30 ve 35). Samaan'a benzer şekilde Alpher de Doktrinin uygulanmasında Mossad'ın oldukça etkili olduğunu iddia etmiştir (Alpher, 2015: 7). Bu açıdan bakıldığında güvenlik konusunu önceleyen Çevresel Strateji Doktrini tamamen realist bir politikadır (Schonmann, 2009: 93-97 ve 102-193).

Doktrin, etkinliği ve amaçlarına ulaşma noktasında değerlendirilmek istendiğinde sonuçlarına bakmak gerekmektedir. Samaan'ın ifadesi ve değerlendirmesine göre doktrin çok etkili olmamıştır, İsrail'in uzun vadeli çıkarlarına katkı yapmamış ve savunma ittifaklarının ortaya çıkmasını sağlayamamıştır. Bu eleştiriye karşı geliştiren argüman ise stratejinin zaten dönemseldir ve İsrail'i bağlayacak ittifaklar ortaya çıkmasını amaçlamadığıdır (Alpher, 2015). Hatta 1973 yılı Ekim ayında Mısır-Suriye ikilisi ile İsrail arasında cereyan eden Ramazan/Yom Kippur Savaşı bu stratejinin başarısızlığının ilanı olarak görülebilir. Zira bu savaş esnasında İsrail Çevresel Strateji Doktrini ile yakınlaşmaya çalıştığı ülkelerden destek görmemiştir. Ancak Alpher İsrail, Türkiye ve İran'ın taraf olduğu, taraf ülkeler arasında istihbarat paylaşımını temel alan Trident Antlaşması'nı (1956-1979) bu kapsamın dışında tutmaktadır. Ona göre Trident Antlaşması stratejik önemi olan ve istihbarat

paylaşımı noktasında faydalı olan bir ittifaktır ve İsrail açısından önemli bir kazanımdır (Alpher, 2015: 11; Kılıoğlu, 2021: 1340). Yine Alpher'e göre antlaşmanın başka önemli katkıları da olmuştur. Örneğin uygulanan strateji kapsamında Yemen'deki asilere sağlanan destek Mısır'ın dikkatini ve kaynaklarını buraya kanallandırmaya sebep olmuş ve 1967 Altı Gün Savaşı'nda baskın saldırıya zemin hazırlamıştır. Ayrıca olumsuz bir durum olarak, Mısır'da Nil Nehri'nin kaynağı ve kollarının olduğu bölgelerde İsrail etkisinin artmasına karşı bugün de hala var olan hassasiyetin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu dönemde Fas'la olan ilişkiler gelişmiş, Fas daha sonraki dönemde, özellikle 1979 yılında imzalanan Camp David Antlaşması'nda, Mısır'la İsrail arasında arabulucu rolü oynamıştır. Trident Antlaşması özellikle Ortadoğu bölgesindeki Yahudi nüfusun İsrail'e göç etmesinin teşviki noktasında, bu nüfusun ikna edilmesinde oldukça faydalı olmuştur. Başarısız olduğu nokta; ABD'nin tam desteğinin sağlanamaması olmuştur. Tüm çabalara rağmen ABD desteği sınırlı kalmıştır (Patten, 2013: 164; Alpher, 2015: 60).

Antlaşma güvenlik öncelikli bir şekilde başlamış olsa da zamanla ziraat, sağlık, enerji, iletişim teknolojisi gibi alanları da kapsar hale gelmiştir (Feiler ve Lim, 2014; Guzansky, 2014: 99-116; Tziarras, 2016: 407-427; Bashirova ve Sozen, 2017: 29-43; Bishku, 2017: 76-100). İsrail teknolojisinin bu kapsamda diğer ülkelere transferi ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Taraf olan ülkeler teknoloji transferi imkânını elde ederken İsrail de ihracatını ve ticaret hacmini artırmıştır. Alpher'in de vurguladığı üzere resmi bir ittifak ilişkisi kurmak İsrail'in amaçları arasında olmamıştır (Alpher, 2015: 120). Siyasi amaçlara ulaşma noktasında başarılı olunamamıştır zira Türkiye ve İran özellikle Filistin konusunda Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamalarda İsrail'den yana bir tutum takınmamıştır (Zielińska, 2020: 228).

Sonuç olarak Çevresel Strateji Doktrini, 20.yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliğinden kaynaklanan tehdide karşı bir tepkidir. Ancak doktrin bir güç boşluğunu doldurmak için oluşturulmamıştır. Zira ABD ve İngiltere bu dönemde Ortadoğu'da Central Treaty Organization (CENTO), eski adıyla Bağdat Paketi'nin kuruluşu için çalışmaktadır. Bu çatı altında Türkiye, Irak ve Pakistan bir araya getirilmiştir ve Sovyet etkisine karşı bir set olarak kullanılmaya çalışılmıştır. İsrail liderliği CENTO'nun kuruluşunda ABD ile sürekli irtibat halinde olmuştur (Gilad, 2001: 24; Voller, 2015: 513-514).

3. ÇEVRESEL STRATEJİ DOKTRİNİ VE DIŞPOLİTİKA

Çalışmada ismi zikredilen yazarlardan Schonmann ve Samaan Çevresel Strateji Doktrinini Realist perspektiften değerlendiren isimlerdir. Bu noktada Samaan, İsrail'in güvenlik stratejisi ve dış politikasının 19. yüzyıl Realizminden etkilendiği iddiasında olmuştur (Samaan, 2008: 12, 19, 23-24). İddiasını desteklemek için Vladimir Jabotinski'nin çalışmalarını örnek göstermiştir. Samaan'a göre Çevresel Strateji Doktrini dost ve düşman ülkeleri açık şekilde tarif eden bir strateji, sıfır toplamlı bir oyundur. Düşman ülkeleri dengelemek için dış politika ve güvenlik politikasında sert güç kullanımı öncelenmiş ve zaruretine vurgu yapılmıştır. Ancak yine de Samaan'a göre bu doktrine sadece Realist bakış açısı ile yaklaşılması konuyu sınırlandıracaktır (Samaan, 2018: 104). Bununla birlikte doktrin arka planında yer alan Realist entelektüel birikimi ve sıfır toplamlı oyun, gizlilik, askeri güç, istihbarat örgütlerinin aktif kullanımı, güç dengesi gibi terimlere de dikkat çekmekten geri kalmaz (Samaan, 2018: 107).

Yine Samaan, Çevresel Strateji kapsamında kurulan ikili ilişkilerin gizli olmasının kamu diplomasisine aykırı olduğunu ifade etmiş ve bu konuda İsrail'i sorumlu tutmuştur (Samaan, 2018: 33). Zira ilişkilerin gizliliği yüzünden doktrin idealist yönleri geri planda kalmıştır. İkili ilişkiler Arap devletlerinin ve kamuoyunun tepkisini üzerine çekmemek için gizli tutulmaya çalışılsa da tepki çekmekten kurtulamamıştır (Samaan, 2018: 36). Bu yüzden doktrin kapsamında ikili ilişki tesis edilen tüm devletler gizlilik kuralına riayet etmeye çalışmıştır. Örneğin dönemin İsrail Cumhurbaşkanı David Ben-Gurion 1961 yılında İran'a bir gezi yapmıştır ancak bu gezi İran tarafından kamuoyuna duyurulmamıştır. Keza Etiyopya da Arap ülkelerinden gelen yoğun baskı sebebiyle İsrail'le olan ilişkisini resmen kabul etmemiştir (Erllich, 1994: 171-172; Gilad, 2001: 36-37; Voller, 2015: 514; Samaan, 2018: 73, 87-88). 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra İsrail de doktrine olan inancını kaybetmiş, ihtiyacı azalmıştır. Zira İsrail yaptığı sürpriz saldırı ile Mısır ve Suriye'ye istediği askeri ve ekonomik zararı vermiş ve bu iki ülkeyi kuşatacak olan ülkelere olan ihtiyacı azalmıştır. Buna ek

olarak Nasır'ın 1970 yılındaki ani ölümü ile Nasırizm ve Pan-Arabizm de güç kaybetmiştir. Hatta 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı bile bu sürece katkıda bulunmuştur zira 1973 Savaşı Arap devletlerinin İsrail'i yok etme amacından vazgeçtikleri olay olmuştur (Quandt, 2005: 87-129). Mısır bu durumu 1979 Camp David Barış Antlaşması ile resmen tescil etmiştir (Voller, 2015: 515).

Çevresel Strateji Doktrini'nin kendisinden kaynaklanan kısıtlamaları olmuştur. Öncelikle ittifak veya ittifak benzeri ilişkilerin geliştirilmesinin planlandığı ülkelerin çoğu 1950'li yıllarda Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliği, 1990'lı ve 2000'li yıllarda uygulanmaya çalışılan versiyonunda ise İran karşısında zayıf kalmıştır. Ayrıca İsrail'le ittifak ilişkisine girme ve bunu uluslararası kamuoyuna duyurma konusunda çekinceleri ve isteksizlikleri olmuştur. Ancak yukarıda da zikredilen Nasırizm ve Arap milliyetçiliği dalgası ve bu ideolojilerin farklı anlayış ve ideolojilere karşı tavizsiz bir tutum izleme çabaları da Ortadoğu ve Afrika'daki Arap olmayan diğer devletleri İsrail'le yakınlaşmaya mecbur etmiştir. Zira antlaşma taraflara kısmen de olsa güvenlik ve taktik avantaj sağlamıştır (Zisser, 2019: 229).

İsrail, 2000'li yıllarda da 50 yıl öncesinde yaptığı gibi ittifak benzeri ilişkiler kurabileceği ülkeler arayışında olmuştur. 1950'li ve 60'lı yıllarda geliştirilen Çevresel Strateji Doktrini'nde olduğu gibi bu ittifak benzeri yapının kurumsal bir mütteliklik ilişkisi değil de ilişkiler ağı olmasının uygun olacağı ve ikili ilişkiler sistemini karşıt kamptaki ülkelerin dikkatinden uzak tutacağı öngörülmüştür. Ancak 1950'li yıllar ile 2000'lerdeki Ortadoğu ve Dünya siyasi konjonktürü aynı değildir. Bölgede değişen siyasi, ekonomik, askeri ve stratejik şartlarla irtibatlı değişimler meydana gelmiştir. Yaşanan bu değişimler, en basit haliyle eski düşmanların dost, eski dostlar düşman olmuştur. İsrail, başta en büyük rakibi olarak gördüğü Mısır'la olmak üzere Ürdün, Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri ile ilişkilerin nispeten normalleştirmiştir. Ancak 1950'li yıllardaki Çevresel Strateji'nin Ortadoğu'daki sacayaklarından olan İran ve Türkiye ile ise 20. Yüzyılın son çeyreğinde ulusal çıkarlar açısından ayrılmıştır (Zisser, 2019: 236). Bu yüzden mevcut dönemin problem kaynakları olan Türkiye ve İran'ı kontrol altında tutabilmek için İsrail, yeni Çevresel Stratejisini uygulamak adına Azerbaycan'ı İran'a karşı, PKK, Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) ve Yunanistan'ı da Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmaktadır (Bishku, 2009: 295-314). GKRY ve Yunanistan, İsrail'in ihracatçısı haline geldiği ve hâlihazırda Mısır ve Ürdün'e sattığı doğalgazı Avrupa ve dünya pazarına ulaştırmada alternatif rota olarak kullanmaya çalışmıştır (Karbuç ve Baccarini, 2017; Macaron, 2019). Ancak Doğu Akdeniz'de GKRY ve Yunanistan kıta sahanlığından geçmesi planlanan olası doğalgaz boru hattı hem maliyeti hem de Türkiye'nin Mavi Vatan stratejisi sebebiyle akim kalmıştır.

Çevresel Strateji Doktrini bir iddiaya göre İsrail dış politikasında 90'lı yıllara kadar yön vermiştir (Voller, 2015: 509). Ancak Türkiye 2000'li yıllarda bölgesel güç olma adına geleneksel Ortadoğu politikasını değiştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Ortadoğu'daki sorunlarda taraf olmamak için izlenen politikalarda değişime gidilmiş ve Filistin Sorunu vb. bölgesel sorunlarda daha aktif bir rol oynanmaya çalışılmıştır. Bu durum İsrail'le ilgili politikalar açısından da geçerli olmuştur. Yol ayrımı özellikle Filistin Sorunu ile bölgesel güvenlik politikaları konusunda açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Filistin Sorunu'nda izlemeye başladığı Filistin'in yönetiminin tezlerini destekleyen politika yaklaşımı ve Hamas'la artan irtibatı İsrail'le olan ilişkilerin bozulmasını beraberinde getirmiştir. Mavi Marmara olayından sonra ise neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Ancak İran'ın gelişen nükleer kapasitesi Türkiye'yi İsrail açısından tekrar önemli hale getirdiği için İsrail ilişkilerin kopma noktasına gelmemesi için çalışmıştır (Zisser, 2019: 234).

Sonuç olarak Çevresel Strateji Doktrini, 20.yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliğinden kaynaklanan tehdide karşı bir tepkidir. Ancak doktrin bir güç boşluğunu doldurmak için oluşturulmamıştır. Zira ABD ve İngiltere bu dönemde Ortadoğu'da Central Treaty Organization (CENTO), diğer adıyla Bağdat Paketi'nin kuruluşu için çalışmaktadır. Bu çatı altında Türkiye, Irak ve Pakistan bir araya getirilmiştir ve Sovyet etkisine karşı bir set olarak kullanılmaya çalışılmıştır. İsrail liderliği CENTO'nun kuruluşunda ABD ile sürekli irtibat halinde olmuştur (Gilad, 2001: 24; Voller, 2015: 513-514).

1950 yılı Haziran ayında Kore Savaşı'nın patlak vermesini takiben İsrail, dış politika yönelimini değiştirerek açıkça Batı yanlısı bir politik çizgi izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda 1950'li yılların başlarında İsrail, Batı'nın Ortadoğu'yu savunma planlarına katılmayı talep etmiştir ancak bu

talepler özellikle ABD tarafından kabul görmemiştir. 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı'nı temel alan bu savunma planlarını hepsi Sovyetler Birliği'ne karşıdır ve başarılı olabilmesi için Arap devletlerinin destek vermesine bağlıdır (Shlaim, 1999: 179). Ancak bu dönemde Arap devletleri açısından tehdidin kaynağı Sovyetler Birliği değil İsrail'dir (Shlaim, 1999: 177-178). Bu yüzden de İsrail'in bu planlara dâhil edilmesi talebi sıcak karşılanmamıştır (Shlaim, 1999: 179). Ancak CENTO, Ben Gurion ve idari kadrosuna kendi Bağdat Paktını-Çevresel Strateji Doktrinini oluşturma konusunda ilham vermiştir.

İsrail'in ilk Başbakanı olan D. Ben-Gurion ülkenin dış politikası ve savunma stratejilerinin mimarlarından biridir (Shlaim, 1999: 178). Ben-Gurion ABD ile yakınlaşmaya önem vermiştir. Bu sayede ABD'den siyasi ve askeri destek ile güvenlik garantisi temin etmeyi amaçlamıştır. Ancak Arap ülkelerini kaybetmek istemeyen ABD yönetimi bu teklife mesafeli yaklaşmayı tercih etmiştir. Zira ABD'nin o dönemdeki politikası bölgedeki askeri dengelerin korunması yönündedir. Hem bunun için hem de Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi adına Arap devletlerinin desteği vazgeçilmez olarak kabul edilmiştir (Shlaim, 1999: 179). Bu noktada Arap devletleri ile Arap milliyetçiliğini kendine tehdit olarak gören İsrail ile ABD'nin çıkarları uyumlulaşmamıştır.

Çevresel Strateji Doktrini'nin de mimarları arasında Ben-Gurion bulunmaktadır. Ona ek olarak Reuven Shiloah ve Isser Harel de dikkat çeken isimler arasındadır. Shiloah, eski Mossad Başkanıdır. Çevresel Strateji Doktrini'ni sadece politik bir araç olarak görmemiş, Nasır'ın "Üç Kuşak Doktrini"ne bir tepki olarak tarif etmiştir. Nasır'ın bu doktrinine göre Mısır, üç tane çemberin tam ortasında yer almaktadır. Bunlar Arap, İslam ve Afrika çemberleridir. Bu doktrine göre Ortadoğu'da başat güç Mısır, başat ideoloji de Arap milliyetçiliği olmalıdır. Çevresel Strateji Doktrini bu kurguya iki noktada karşı çıkmaktadır. Bunlar siyasi ve ideolojik alanlardır. Siyasi açıdan, Arap milliyetçiliğine karşı İsrail'le irtibatı olan devletlerden bir dış halka kurulmalı, ideolojik olarak da Arap milliyetçiliğinin baskın ideoloji haline gelmemesi için çoğulcu bir düşünce ortamı teşvik edilmelidir (Eshed, 1997: 280-281; Shlaim, 1999: 182-183). Bu yaklaşıma göre Arap milliyetçiliği merkeze alınacak olursa İsrail'in doğal müttefikleri bu merkez tarafından tehdit edilen aktörler olacaktır. Bu tanıma uyan ülkeler yukarıda da ismi geçen üç ülke, Türkiye, İran ve Etiyopya olmuştur. Irak'taki Abdülkerim Kasım'ı iktidara getiren 1958 Darbesi Arap milliyetçiliğini İran'ın sınır komşusu yapmıştır (Dann, 1969; Shlaim, 1999: 184). 14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen bu darbe Ortadoğu'nun önemli petrol üreticisi ülkelerden birisi ve Bağdat Paktı'nın sacayaklarından birisi olan Irak'ı Batı dünyasından uzaklaştırmıştır. Bunun sonucunda ise Ortadoğu bölgesi ile petrol yatakları üzerindeki Batı kontrolü sarsılmıştır. Irak'ı kaybına ek olarak Ürdün ve Lübnan'da artan Arap milliyetçiliği mevcut yönetimleri tehdit eder hale gelmiştir. Bu da Batı başkentlerindeki siyaset plancılarını endişeye sevk etmiştir (Shlaim, 1999: 184). Bu açıdan Irak'taki 1958 Darbesi 20. yüzyıl Ortadoğu tarihinin önemli ve bölgenin geleceğini şekillendiren olaylarından birisi olarak tarihe geçmiştir. Temel olarak eski sosyal düzen ve İngiliz etkisi ve hâkimiyetinde kurulan müesses nizamında sona ermesinin simgesi olmuştur (Shlaim, 1999: 177).

Sadece Batılı ülkeler değil Etiyopya da bu dönemde Mısır'ın yayılmacılığından endişe etmiştir (Bar Zohar, 2008: 192). Türkiye, diğer iki ülkeye göre daha temkinli davranmaya çalışmıştır. Ancak Irak, Suriye ve Lübnan'da artan Arap milliyetçiliği Ankara'yı önlem almaya mecbur bırakmıştır. Bu sayılan faktörler sebebiyle 1990'lı yıllara kadar Türkiye-İsrail ilişkileri dalgalı bir seyir izlemiş, Türkiye, İsrail açısından anlaşmanın zayıf halkası olarak kalmakla stratejik açıdan önemli konumda olan bir ülke olma arasında gidip gelmiştir (Voller, 2015: 514, 519).

2000'li yılların gelmesi ile Ortadoğu'daki dengeler tekrar değişmiştir. Bu değişim kapsamında İsraili politika yapımcılar arasında iki farklı ve çatışan kanadın ortaya çıktığı iddia edilmektedir. İddianın sahibi olan Leon Hadar'a göre rekabet halinde olan bu iki kanat veya ekol; Türkiye ve Mısır ekolleridir. Bu sınıflandırma Türkiye'nin İsrail açısından önemini teyit etmektedir. Hadar'a göre Türkiye ekolü taraftarları İsrail'in bölgede güvenliğinin sağlanması ve korunması için Türkiye ile yakın işbirliği içerisinde olması gerektiği iddiasındadır. Bu okul özellikle 90'lı yıllarda etkili olmuş, 1998 yılındaki yakınlaşma ve gizli anlaşma sürecinin destekçisi olmuştur. En bilinen isimlerinden birisi İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu olan bu ekol ve ekolün taraftarları Yahudi siyasetindeki sertlik yanlılarından oluşmakta, Filistin barış süreci ve barış için toprak verilmesi konularına kesinlikle

karşı çıkmaktadır. Mısır ekolü ise Mısır'a öncelik verilmesi taraftarıdır. Zira Mısır yoluyla Arap devletlerinin bölgesel bir koalisyon oluşturmaya ikna edileceği inancındadırlar. Bu noktada ikna aracı olarak da ortak düşman İran'ın kullanılması taraftarıdırlar. Öncelikli hedef nükleer kapasitesini geliştirmeye çalışan İran olduğu için bu grup Araplarla eski husumetlerin canlanmaması için gereken şeylerin yapılmasını savunmaktadırlar. Bu kapsamda Arap yönetimleri üzerinde kamuoyu baskısına neden olan Filistinliler konusunda girişimlerde bulunulması ve barış görüşmelerinin sürdürülmesinde beis görmemektedirler (Hadar, 2001: 24-27). Bu tartışma halen sürüyor gözükmektedir.

Kendisini sürekli bir savaş halinde gören İsrail Arap komşularının onun var olmasına izin vermeyeceğini düşüncesini içselleştirmiştir (Voller, 2015: 509). Doktrinin hareket noktası da bu düşünce olmuştur. Bu yüzden Çevresel Strateji Doktrini ile ulaşmaya çalıştığı nihai amaç, zor durumda kaldığında kendisine destek verecek ve yardıma gelecek çok taraflı bir ittifak kurmak olmuştur ancak doktrin bu amacı gerçekleştirme ve Ortadoğu'daki durumu tamamen değiştirme konusunda başarılı olamamıştır (Voller, 2015: 514; Zisser, 2019: 229). Ayrıca Realist yaklaşımın kendine has bazı paradoksları vardır ve yaşanan tecrübeler gizli ilişkilerin İsrail'in çıkarına olmadığını göstermiştir (Samaan, 2018: 140, 148). Ancak tüm bu olumsuzluklar Çevresel Politika Doktrini'nin tipik bir reel politik stratejisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Voller, 2015: 516).

4. SONUÇ

1948 yılında uluslararası siyaset sahnesine çıkmasından bu yana İsrail'in komşusu olan Arap devletleri ile ilişkileri sıkıntılı olmuştur. Bu süreç 1979 yılında Mısır'la imzalanan Camp David Antlaşması'na kadar fazla değişmeden kalmıştır. İlk başlarda uzlaşmaz ve tavizsiz bir husumet şeklinde başlayan ilişkiler 1970'li yılların sonu ve 1980'li yıllarda kabullenmeye dönüşmüş, 2000'li yıllarda yüksek sesle dile getirilmese de içinde ekonomik ilişkilerin de olduğu formal bir ilişki halini almıştır.

İsrail uluslararası siyaset sahnesine bir savaş ve çatışma hali ile çıkmış, kendisini çevreleyen Arap ülkeleri tarafından meşru bir devlet olarak kabul edilmemiştir. Bu durum nedeniyle 1950'li yıllarda İsrail'in başlıca ilişki içerisinde olduğu ülkeler Ortadoğu ve ona komşu bölgelerdeki Arap olmayan ülkeler olmuştur. İsrail'i bu arayışa iten sebep ise bölgede yükselişte olan ve güçlü bir İsrail karşıtı söylemi de barındıran Arap milliyetçiliği dalgasıdır. Bu durumun neden olduğu tehditlerle başa çıkabilmek için bulunan çözüm ise Ortadoğu bölgesinin iki güçlü ülkesi olan Türkiye ve İran'la yakınlaşma olmuştur. Bu yakınlaşma girişimlerinin sistematiğe oturma çabası da Çevresel Strateji Doktrini'ni ortaya çıkarmıştır. Doktrinin uygulanma süresi hakkında 1979 yılında İran'da yaşanan devrimden dolayı farklı görüşler beyan edilmektedir. Öyle ki bir görüşe göre 90'lı yıllara kadar İsrail dış politikasında etkisini hissettirmiştir.

1950'li yıllarda ortaya çıkışının üzerinde 50-60 yıldan fazla bir süre geçtikten sonra Ortadoğu bölgesinde değişen dengelerin sonucu olarak Çevresel Strateji Doktrininin tarafları, Ortadoğu'da ve dünya siyasetinde değişen dengelerin etkisiyle, yer değiştirmiştir. 90'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan ve 2000'li yıllarda iyice belirginleşen yeni politik denklem sonucunda rakip Arap devletlerinden gelen tehdit, Filistin hariç ortadan kalkmıştır. Özellikle 1950'li yıllarda o dönemdeki jeopolitik ve stratejik denklemde önemli destekçi olan Türkiye ve İran gibi ülkeler ise yeni düzende, daha da güçlendikleri ve daha fazla ulusal çıkarlarını savunma noktasına geldikleri için potansiyel rakipler halini almıştır. Diğer bir ifade ile eski dostlar düşman, eski düşmanlar dost olmuştur. İsrail bu yeni duruma çözüm olarak, daha önce Türkiye ve İran nasıl Arap milliyetçiliği dalgasından rahatsızlık duyup ittifak taleplerine açık hale geldiyse, bu sefer de Ortadoğu'da artan Türk ve İran etkisinden Arap rejimlerinin rahatsız olacağı ve bu rahatsızlığın manipüle edilebileceğini görmüştür. İsrail, dış politika vizyonunda rekabet eden iki farklı stratejik yaklaşıma sahiptir. Bunlardan biri Türkiye'yi diğeri ise Mısır'ı önelemeyi öngörmektedir. Tüm anlaşmazlıklara rağmen İsrail açısından Türkiye önemli bir aktör olduğu için Türkiye'yi kaybetmeden çevrelemeye çalışmıştır. Bu çevrelemede Arap ülkelerinden faydalanmaya çalışmıştır. Bu stratejinin işlemediği nokta ise Türkiye'nin kendisi ve konumu olmuştur. Mavi Marmara olayı ile neredeyse kopma noktasına gelen Türkiye-İsrail ilişkileri başta ekonomik çıkar ve enerji jeopolitiği gibi konular sebebiyle İsrail tarafından sürdürülmeye çalışılmıştır. Mısır ve Ürdün'e satışı yapılan İsrail doğalgazının Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY)-Yunanistan üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasının çok zor olması, ibrenin yeniden

Türkiye'ye dönmesine yol açmıştır. Zira bir kez daha görülmüştür ki İsrail doğalgazının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında en uygun ve makul rota Türkiye üzerinden geçmektedir. Keza nükleer kapasitesi artırmaya çalışan İran'ı stratejik olarak çevrelemek için de Azerbaycan'ın yanında Türkiye'ye ihtiyaç duyulması da bir başka önemli etken olmuştur. Bunlara ek olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığı ve Türkiye'nin Mavi Vatan Stratejisi de Türkiye'nin konumunu takviye etmiştir. Bu sayılanlar Türkiye'nin de GKRY ve Yunanistan'la çevrelenmesi, sınırlanması girişimlerinin başarıya ulaşmasını önlemiştir.

Tüm bu sayılanlara ek olarak 2010 yılında Renkli Devrimlerin Ortadoğu'daki yansıması olan Arap Baharı sebebiyle İsrail bu durumu kendi adına faydaya çevirebilmek ve Türkiye ile İran'ı dengeleyebilmek için Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ile Katar ile Umman gibi Körfez devletleri ile stratejik ittifak kurma arayışına girmiştir. Bu kapsamda 1950'li yılların, fikir babalığını dönemin İsrail Başbakanı olan David Ben-Gurion'un yaptığı Çevresel Strateji Doktrini yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak ittifakın 21. yüzyıl versiyonunda taraflar yer değiştirmiştir. Doktrinin 20. yüzyıldaki Mısır'ı ve Arap milliyetçiliğini hedef alırken bu yeni versiyonu güçlenen eski müttefikleri hedef alır hale gelmiştir. Sonuç olarak Çevresel Strateji Doktrini'nin gerek eski gerekse de yeni halinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan yapısal sorunları olmuştur ve bu sorunlar uzun vadede ittifak benzeri yapının işlevsiz hale gelmesini beraberinde getirmiştir.

Etik Kurul Onayı Hakkında Bilgi: Etik kurulu onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Information About Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not required.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ASSAM UHAD'ın hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Research And Publication Ethics Statement: The authors declare that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the ASSAM International Refereed Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar ya da herhangi bir kurum/ kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Conflict Of Interest Statement: There is no conflict of interest among the authors and/or any institution.

Katkı Oranı Beyanı: Mehmet Erkan KILLIOĞLU çalışmanın tüm bölümlerinde ve aşamalarında katkı sağlamışlardır. Yazarlar esere eşit oranda katkı sunmuştur.

Contribution Rate Statement: Mehmet Erkan KILLIOĞLU, have contributed to all parts and stages of the study. The authors contributed equally to the study.

KAYNAKÇA

- Abadi, J. (2004). *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*. Londra: Portland.
- Alpher, Y. (2015). *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*. Londra ve New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- Armaoğlu, F. (1995). (Amerikan Belgeleri İle) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'na 1951-1955. *Belleten*, 59(224), 189-236.
- Bar Zohar, M. (2008). *David Ben-Gurion And The Policy Of The Periphery*. Itamar Rabinovich Ve Jehuda Reinharz, (Eds.), *Israel And The Middle East*, 2nd Ed. Lebanon, Nh: Brandeis University Press.
- Bashirova, A. Ve Sozen, A. (2017). *The Role Of Azerbaijan In Israel's Alliance Of Periphery*. *Middle East Review Of International Affairs*, 21(1), 29-43.
- Bıshku, M. B. (2009). *The South Caucasus Republics And Israel*. *Middle Eastern Studies* 45(2), 295-314.
- Bıshku, M. B. (2017). *Israel's Relations With Kenya, Uganda, And Tanzania*. *Israel Studies*, 22(1), 76-100.

- Carol, S. (2012). *From Jerusalem To The Lion Of Judah And Beyond: Israel's Foreign Policy In East Africa*. Bloomington In: Üniverse.
- Curtis, M. Ve Gitelson, S. A. (1976). *Israel In The Third World*. New Brunswick, Nj: Transaction Books.
- Dann, U. (1969). *Iraq Under Qassem: A Political History, 1958-1963*. Londra: Pall Mall.
- Erllich, H. (1994). *Ethiopia And The Middle East*. Londra: Boulder.
- Eshed, H. (1997). *One Man Mossad-Reuven Shiloah: Father Of Israeli Intelligence*. Londra: Routledge.
- Feiler, G. Ve Lim, K. (2014). *Israel And Kazakhstan Assessing The State Of Bilateral Relations*. Mideast Security And Policy Studies No. 107. The Begin/Sadat Center For Strategic Studies. Ramat Gan: Bar-Ilan University.
- Gilad, B. (2001). Introduction. Yeoshua Froindlikh, (Ed.), *Documents Of The Foreign Policy Of Israel, Cilt 13, 1958-1959*. Israel Ministry Of Foreign Affairs, 24-37.
- Guzansky, Y. (2014). *Israel's Periphery Doctrine 2.0: The Mediterranean Plus*. *Mediterranean Politics*, 19(1), 99-116.
- Guzansky, Y. (2021). *Israel's Periphery Doctrines: Then And Now*. *Middle East Policy*, 28, 88-100.
- Hadar, L. (2001). *Orienting Jerusalem Toward Ankara Or Cairo? Israel's New Geostrategic Debate*. *Mediterranean Quarterly*, 12(3), 24-27.
- Levey, Z. (2004). *Israel's Strategy In Africa, 1961-67*. *International Journal Of Middle East Studies*, 36(1), 71-87.
- Lindenstrauss, G. Ve Guzansky, Y. (2012). *Israel's Peripheral Pact*. *The National Interest*. <https://Nationalinterest.Org/Commentary/Israels-Peripheral-Pact-7091>
- Karbuz, S. Ve Baccarını, L. (2017) *East Mediterranean Gas: Regional Cooperation Or Source Of Tensions?*. Barcelona Center For International Affairs (Cidob), 173. https://Www.Cidob.Org/En/Publications/Publication_Series/Notes_Internacionals/N1_173/East_Mediterranean_Gas_Regional_Cooperation_Or_Source_Of_Tensions
- Kıllıoğlu, M. E. (2021). *Türkiye-İsrail İkili İlişkileri Ve 1958 Antlaşması*. *Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1323-1348.
- Macaron, J. (2019). *The Eastern Mediterranean Gas Forum Reinforces Current Regional Dynamics*. Washington: Arab Center Washington Dc (Acw).
- Patten, H. A. (2013). *Israel And The Cold War: Diplomacy, Strategy And The Policy Of The Periphery At The United Nations*. Londra: I. B. Tauris.
- Quandt, W. B. (2005). *Peace Process, American Diplomacy And The Arab-Israeli Conflict Since 1967*, 3rd. Ed. Berkeley: University Of California Press.
- Samaan, J. -L. (2018). *Israel's Foreign Policy Beyond The Arab World, Engaging The Periphery*. Londra: Routledge.
- Schonmann, N. (2015). *From Object To Actor In World Politics: Self-Aggrandisement In Israeli Foreign Policy (1956-1967)*. *Proceedings Of The Annual Meeting Of The Society For Historians Of American Foreign Relations*.
- Shlam, A. (1999) *Israel, The Great Powers, And The Middle East Crisis Of 1958*. *The Journal Of Imperial And Commonwealth History*, 27(2), 177-192.
- Smith, R. J. (2000). *The Pragmatic Entente: Turkey's Growing Relations With Israel*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Princeton: Princeton University.
- Soysal, İ. (1991). *1955 Bağdat Paktı*. *Belleten*, 55(212), 179-238.
- Sucharov, M. (2005). *The International Self: Psychoanalysis and the Search for Israeli-Palestinian Peace*. Albany: State University of New York Press.
- Tessler, M. (1994). *A History Of The Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tziarras, Z. (2016). *Israel-Cyprus-Greece: A 'Comfortable' Quasi-Alliance*. *Mediterranean Politics*, 21(3), 407-427.
- Voller, Y. (2015). *From Periphery To The Moderates: Israeli Identity And Foreign Policy In The Middle East*. *Political Science Quarterly*, 130(3), 505-535.
- Zielińska, K. (2020). *Israel's Periphery Doctrine: Prospects For Defining And Studying A Foreign Policy Practice*. *Politické Vedy*, 23(2), 219-245.

Zısser, E. (2019). Israel and the Arap World-Renewal of the Alliance of the Periphery. *Athens Journal of Mediterranean Studies*, 5(4), 225-240.